

НАСТАВА

Светозар НАУМОВСКИ

ЕДЕН ПРИМЕР ОД НАСТАВНАТА ПРАКТИКА ЗА КОРИСТЕЊЕ НА УЧЕНИЧКИТЕ ЕКСКУРЗИИ ВО НАСТАВАТА ПО ИСТОРИЈА

Во современиот училишен систем кај нас и во светот, ученичките екскурзии се застапуваат во сè поголем обем.¹ И од гледиштето на современата педагошка наука односно дидактика и методика, ученичките екскурзии како дел од дидактичкиот принцип — метод на покажување (демонстрација), сè повеќе добива третман на „еден од посебните облици на наставна работа, кој што се врши за учениците да ги запознаат предметите, појавите, процесите и настаните во нивната природна средина“.²

Особено екскурзиите се значајни за наставата по историја, бидејќи овозможуваат поврзување на историското време за одреден простор, и при тоа вршат конкретизација, оживување и приближување на минатото, будат љубов спрема историјата на нашите народи.³ Најпосле, екскурзиите имаат влијание и на естетското и телесното воспитување на младата генерација.

Ученичката екскурзија ја планира училиштето како уставна или поединечно наставникот, и истата треба да биде составен дел на годишниот план за наставна работа на наставникот, кој има намера екскурзијата да ја искористи во функција на реализација на наставните содржини по својот предмет. Преку екскурзии, ако истите се добро организирани и дидактички издржани, во наставата по историја се постигнува највисок степен на нагледност во наставно-воспитниот процес по овој предмет.

За да добие облик на наставна работа, по својата содржина и при тоа да се постигнат оптимални воспитно-образовни резултати и дидактичко оправдување, ученичката (историската) екскурзија треба добро да се подготви и обмислено-програми-

¹ Марија Врбратиќ, Како учити историју (методски приручник), Београд, 1983, стр. 247.

² Д-р Љубомир Крнега, Милена Попковиќ и д-р Никола Попковиќ, Педагогија, Београд, 1985, стр. 285.

³ Златибор Поповиќ, Методика наставе историје, Београд, 1971 стр. 169

рапо да се изведе. Содржински ученичката екскурзија посебно онаа која е во функција на наставата по историја, се состои од четири фази:

- подготовка на наставникот;
- подготовка на учениците;
- изведување на екскурзијата;

— средување и систематизирање на извршените набљудувања на историските објекти и предмети односно локалитети, и изведување заклучоци (ова се врши на првиот нареден час по историја во училища, по изведената екскурзија).

Самата екскурзија треба да се одвива по однапред предвиден план. При изведувањето на екскурзијата, наставникот по историја треба да раководи со набљудувањето на историските предмети и објекти, да им ги дава потребните објаснувања и да ги поттикнува учениците да го воочат најзначајното. Наставникот по историја треба да биде подготвен, да дава одговори на прашањата на учениците.⁴

x
x x

Понатаму во прилогот ќе изнесеме еден пример од нашата наставна практика, за организирање и изведување ученичка екскурзија како облик на наставна работа и користење на истата во функција на наставата по историја во средното насочено образование.:

Воведни напомени

Во рамките на наставната тема „НОВ и Социјалистичката револуција на народите и народностите на Југославија“ во наставната програма по историја во I година на средно насочено образование, е застапена методската единица „Разгорување на вооружената борба во Македонија 1943 година.“⁵ Во рамките на оваа единствена методска единица за НОВ во Македонија се сместени најзначајните настани од оваа пресвртна (1943) година за востанието во Македонија против окупаторот. Се разбира, дека само една методска единица ни од далеку не е доволна за да може со учениците посеопфатно да се обработи овој значаен период од НОВ во Македонија. Затоа сметавме, дека се потребни дополнителни активности на наставникот по историја, односно

⁴ Јосип Демарин, Настава повијести у основној школи (специјална дидактика), Загреб, 1961, стр. 78

⁵ Во новите наставни програми по историја во средното насочено образование, чија примена ќе започне од учебната 1989/90 година овој материјал е предвиден да се изучува во II клас (исклучок се правната, економската и културно-просветната струка, каде овој материјал ќе се изучува во III односно IV клас).

наставни форми преку кои ќе се изврши воопштување на оваа наставна единица, а кои ги предвидовме и во глобалниот годишен план уште пред почетокот на учебната година. Се одлучивме воопштувањето на оваа методска единица да го извршиме преку ученичка екскурзија, со учество на сите одделенија од I година во нашиот средношколски центар (Ц.С.Н.О. „Нико Нестор“ — Струга),⁶ при што ќе бидат посетени повеќе знаменити места од НОВ во 1943 година во Дебарца. Како термин за изведување на екскурзијата, водејќи при тоа сметка да не биде пореметена редовната настава, го искористивме „Денот на пролетната екскурзија“, кога сите ученици од Центарот одат на екскурзија во природа. Во прилог на ваквата наша замисла беа и околностите што оваа методска единица до терминот на изведувањето на екскурзијата веќе беше предадена (обработена) во сите одделенија на I година.

Дидактичко-методска обработка на екскурзијата

Методската конструкција на часот — историска екскурзија е следна:

Методска единица: „Разгорување на вооружената борба во Македонија 1943 година“;

Облици на работа: Фронтален, индивидуален и групен;

Наставни методи: Комбинирана (Монолошко — диалошка — текстовна);

Наставни средства: Помошна стручна литература;

Тип на часот — екскурзијата: Воопштување на методската единица „Разгорување на вооружената борба во Македонија 1943 година“ и пошироко на целиот тематски блок за НОВ во Македонија (1941 — 1944);

Траење на часот — екскурзија: Околу 4 часа;

Задачи и цели на часот — екскурзија:

а. Образовни:

Учениците поопширно да се запознаат со значајните настани од НОВ и Народната револуција во Македонија, одиграни на подрачјето на Дебарца (поконкретно во 1943 година) кои се од посебно значење за вкупниот развој на НОВ во Македонија и пошироко во Југославија.

б. Идејно-воспитни:

Преку навраќањето на изворите на Револуцијата, односно на едно од најголемите жаришта на НОВ во Македонија, учениците непосредно ќе се сочат и емотивно ќе се пренесат во

⁶ Екскурзијата е изведена на 26. IV 1986 година.

настаните одиграни во тие историски места каде се раѓаше слободата, беше создадена првата слободна територија на денешната македонска држава, ќе ја согледаат големината на нашата Револуција и слободарските стремежи на народот од Дебарца — Македонија — Југославија.

в. Функционални:

— Развивање кај учениците љубов спрема НОВ и Народната револуција спрема КПЈ-СКЈ и борците за слобода;

— Оспособување на учениците за следење на развојот на нашето самоуправни општество во еден историски континуитет, чии темели се поставени во НОВ и Народната револуција;

— Развивање (поттикнување) кај учениците потреба од-носно желба за посета, подигање и заштита на спомениците и спомен-обележјата од нашето историско минато.

Стручно-содржинска подготовка на наставникот

По повод изведувањето на оваа историска екскурзија консултираваме-проучивме литература која се однесува на формирањето и дејствијата на Првата македонско-косовска бригада, како и на останатите историски настани од НОВ и Револуцијата одиграни на подрачјето, кое ќе биде посетено со екскурзијата, и тоа:

— Бригадата на братството и единството (Спомен книга на Првата македонско-косовска бригада), Скопје, 1958;

— Д-р Владо А. Ивановски, НОВ и Народната револуција во Западна Македонија (1941 — 1944), Скопје, 1973;

— Зборник „Слободните територии во Македонија 1943“, Скопје, 1973;

— Зборник „АСНОМ 1944—1964“, Скопје, 1964;

— Стојмир Ристески — Владо Ивановски, Огнена Дебарца Караорманска, Скопје, 1976;

— Историја на македонскиот народ, Скопје, 1969, книга трета;

— Д-р Новица Велјановски, Создавање на народната власт, Скопје, 1985;

— Михаило Апостолски, Ослободителната војна на македонскиот народ, Скопје, 1965;

— Михаило Апостолски, Пролетната офанзива 1944 година во Македонија, Куманово, 1969;

— Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава, Скопје, 1981.

Подготовки на учениците

Учениците добија задача, да го повторат материјалот од претходно изучените методски единици од наставната тема „НОВ и Социјалистичката револуција на народите и народностите на Југославија“, и при тоа посебно да обрнат внимание на следните прашања:

— Улогата на ЦК КПЈ и Јосип Броз Тито за создавање услови за вооружено востание во Македонија;

— Почеток и развој на вооруженото востание во Македонија 1941 година;

— Развој на НОВ во Македонија во 1942 година;

— Создавање и развој на органите на Народната власт, со осврт на развојот на органите на борбата во Македонија;

— Основањето КПМ;

— Преспанскиот состанок на ЦК КПМ;

— Создавање на Народноослободителната војска на Македонија;

— Слободната територија во Западна Македонија во 1943 година.

Учениците добија задолжение да разговараат со учесници од НОВ на подрачјето на Дебарца и при тоа истите беа упатени на некои борци-актери, кои живеат во Струга и Охрид. Исто така, на учениците им беше обрнато внимание по можност да го прочитаат Манифестот на Главниот штаб. На учениците им беше укажано, со себе да понесат тетратки и да водат „екскурзиски дневник“, односно да ги забележат најзначајните доживувања, искажувања на наставникот и борците, како и нивни лични опсервации за историските теми и настани што се предмет на разгледување во текот на екскурзијата, а на првиот нареден час врз основа на нивните забелешки ќе се извлекуваат заклучоци.

Организација и материјално-технички услови на екскурзијата

Откако заедно со учениците ја определивме маршрутата на екскурзијата, ги презедовме уште и следните активности:

— Составивме програма на екскурзијата (и маршрутата), со конкретизирање на програмскиот дел за секое знаменито место, што ќе биде посетено во текот на екскурзијата;

— Воспоставивме соработка со музикката, литературната, рецитаторската и фото-секцијата во училиштето. Истите ги запознавме со нашата програмска замисла и го одредивме нивното учество во реализирањето на програмата на екскурзијата;

— Ги известивме месните заедници во селата Црвена Вода и Сливово за нашата посета и ги запознавме со делот од програмата што ќе се реализира во нивните места;

— Ги известивме за нашите подготовки за изведување ученичка историска екскурзија општинските одбори на Здруженијата на борците од НОВ во Струга и Охрид и ги замоливме да нè упатат на борци-непосредни актери на настаните во Дебарца во 1943 година, кои ќе не придружуваат и со своите автентични искажувања ќе им ја приближат на учениците атмосферата од деновите на Револуцијата;

— Повеќе ученици добија задачи да извршат повеќе организациско-технички работи (прибирање парични средства, контактирање со автотуристичките агенции, обезбедување техничка опрема како магнетофони, фотоапарат и сл.), набавка на прехранбени производи и друго.

Содржинска артикулација на екскурзијата

Оваа ученичка-историска екскурзија беше замислена и е изведена како час по историја и истата ги содржеше сите составни компоненти на еден час, односно има воведен, главен и завршен дел (кој се поклопува односно реализира на првиот нареден час по историја во училиница):

Воведен дел

Во воведниот дел на екскурзијата учениците застаана (инаку патуваа со автобус) во селото Ботун (непосредно пред селото) кај спомен-обележјето, кое го означува почетокот на слободната територија во 1943 година. Група ученици положи букет свежо цвеќе на споменикот. Потоа ученичкиот хор ја исполни песната-химна „Денес над Македонија се раѓа...“.

Потоа зборуваше наставникот по историја, кој во своето излагање се осврна на следното (поради заштеда во простор го изнесуваме во тези):

— Победите на антихитлеровската коалиција кон крајот на 1942 и почетокот на 1943 година;

— Развојот на НОВ во Југославија кон крајот на 1942 и 1943 година;

— Разгор на востанието во Македонија во 1943 година;

— Создавање на слободната територија во Западна Македонија;

— Организацијата и животот на слободната територија;

— Развој на органите на народната власт;

— Борбите водени во Ботунскиот теснец за одбрана на слободната територија.

Потоа учениците (по престојот од околу 40 минути) го продолжија патот за селото Црвена Вода.

Главен дел

Главниот дел на ова ученичка историска екскурзија се состоеше од два дела, реализирани во две различни места — во селата Црвена Вода и Сливово. Овие две места не беа случајно одбрани за изведување на главниот дел од екскурзијата. Имено, тоа се значајни средишта, каде се одиграни значајни настани и донесени значајни одлуки во НОВ и Револуцијата. Прво беше посетено селото Црвена Вода, а потоа селото Сливово.

Престој во селото Црвена Вода

Веднаш по пристигнувањето во селото Црвена Вода, учениците се упатија кон Споменикот на паднатите борци и жртви на фашистичкиот терор, каде веќе ги очекуваа повеќе селани, борци-учесници во настаните од НОВ во селото и претставници од Месната заедница во селото, од кои беа пречекани и срдечно поздравени. Една група ученици положи букет свежо цвеќе на Споменикот и им оддаде почит на паднатите борци и жртви на фашистичкиот терор. Потоа училишниот хор ја исполни песната „А бре македонче каде се спремаш“. Прв на учениците им се обрати претседателот на Месната заедница од селото.

Претседателот на Месната заедница — ги поздравил учениците и им посака пријатно да се чувствуваат за време на престојот во нивното историско село. Потоа ги извести учениците, дека слободарските стремежи и револуционерните традиции на жителите од ова село датираат уште од пред НОВ и Народната револуција, односно од периодот на Илинденското востание и пред него. Во НОВ и Народната револуција, продолжиле понатаму претседателот на Месната заедница, зеде учество целото село и даде многу жртви, на кои им е посветен овој споменик пред кој ние сега се наоѓаме, за да истиот нè потсетува на нивните светли ликови и на страстиите од војната. Овој споменик како и илјадници други ширум нашата татковина, вечно ќе ве надахнува и Вас — младата генерација и ќе ви служи како пример, како треба да се чува слободата и да се бори и жртвува ако таа утре биде загрозена.

Наставникот — кој зборуваше пред учениците по претседателот на Месната заедница, рече: Селото Црвена Вода во текот на НОВ беше едно од средиштата на востанието во Дебарца, односно во западниот дел на Македонија. Во ова село за време на НОВ престојувала голем број високи партиски и воени раководители на востанието во Македонија и пошироко Југославија, како и голем број партизански и други воени единици. Учеството на ова село во НОВ станува уште позначајно, ако се има во предвид фактот дека овде во 1943 година беше седиштето на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија, кој бил смес-

тен во училишната зграда која се наоѓа во нашата непосредна близина, за што пишува и на спомен-плочата на училиштето. За време на престојот во Црвена Вода, Главниот штаб не само што раководеше со востанието во Македонија туку овде го издаде и еден од своите најзначајни програмски документи во војната, а тоа беше Манифестот — упатен до македонскиот народ и народностите во Македонија. Токму и заради тоа, ние понатаму во нашето излагање ќе се задржиме на формирањето и развојот на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија (заради заштеда на просторот, понатаму излагањето на наставникот го изнесуваме во вид на тези):

— Потребата од формирање на воено раководство уште пред почетокот на востанието против окупаторот во Македонија;

— Формирање Покраински штаб и на првите партизански одреди во 1941 година и почетокот на востанието во Македонија;

— Формирање на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија во јануари 1943 година и неговата дејност;

— Создавање на КПМ;

— Формирање на пет оперативни зони, на чело со зонски штабови;

— Формирање на првите регуларни единици односно баталјони и создавање на НОВ на Македонија во состав на НОВ на Југославија;

— Реорганизација на Главниот штаб на НОВ и ПОМ во село Црвена Вода во септември 1943 година;

— Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија како единствен вистински воено-политички претставник на македонскиот народ, пред нашата и светската јавност, овде во селото Црвена Вода во октомври 1943 година го издава Манифестот, упатен до македонскиот народ и народностите во Македонија.

Еден ученик — чита делови од манифестот.

Борец — учесник во НОВ од селото Црвена Вода: — Поради своето учество во Народноослободителното движење, селото Црвена Вода како и многу други македонски села, беше повеќе пати во текот на НОВ мета на фашистичките окупатори и нивните балистички слуги, кои пљачкаа, убиваа, палеа и вршеа најцрн терор над населението, беа убиени повеќе жители од селото при што не беа поштедени ниту децата, жените и старците. Од фашистичкиот терор, селото најповеќе настрада во германско-балистичката офанзива во почетокот на мај 1944 година, кога германците и балистите напаѓајќи ја Првата македонско-косовска бригада влегоа во селото, убија повеќе луѓе, го запалија и изгореа селото до темели. Но тоа не го уплаши и поколеба народот, кој заедно со своите борци-партизаните уште порешително ја продолжи борбата до конечното ослободување.

Еден ученик — чита делови од статијата-секавање „По пепелиштата на селото Црвена Вода“ од првоборецот Славе Лумбарковски, објавена во Зборникот „Бригадата на братството и единството“.

Наставникот — Ваквиот фашистички терор над населението за нивното сестрано помагање и учество во Народнослободителното движење и отпорот и непокорот на селаните, бил повод сето ова народниот пеач да го овековечи во многубројните народни песни, какви што многу се испеани уште во деновите на НОВ во Дебарца. Сега ќе чуеме некои од тие песни, испеани од народниот пеач од село Црвена Вода, а посветени на настаните за кои пред малку зборуваше другарот-борец од селото Црвена Вода. Потоа, ученичкиот хор ги исполни песните: „Караорман во укопи млад јунак лежи“ и „Гледај ме гледај либе, утре партизан заминвам“.

Во текот на историскиот час, учениците членови на фотосекцијата во училиштето (средношколски центар) направија повеќе снимки за училишната изложба. Часот беше снимен и на магнетофонска трака.

По завршувањето на програмскиот дел од оваа екскурзија предвиден во селото Црвена Вода, го напуштивме селото топло поздравени од селаните кои не замолија повторно да го посетиме нивното село и се упативме во селото Сливово, каде според програмата беше предвиден вториот дел од историската екскурзија.

Престој во селото Сливово

Пристигнувајќи во селото Сливово учениците се упатија кон местото каде е формирана Првата македонско-косовска бригада — Бригадата на братството и единството. Тука беа дочекани од претставници на Месната заедница и скоро од сите жители на селото (кои како и во Црвена Вода предходно беа известени за нашата посета). Додека училишниот хор се качуваше и разместуваше на платото пред Споменикот, група ученици положи букет свежо цвеќе на Споменикот и оддаде почит. Вејнаш потоа, на платото пред Споменикот се искачи Претседателот на Месната заедница од селото Сливово, кој со топли зборови им се обрати и ги поздрави учениците. Потоа пред учениците со излагање на тема „Создавањето на народнослободителната војска на Македонија и формирањето на Првата македонско-косовска бригада“ настапи наставникот по историја, во кое излагање го опфати следното (излагањето поради заштеда на просторот го изнесуваме во тези):

— Положбата на востанието во Македонија, пред формирањето на Бригадата;

— Формирање на баталјонот „Мирче Ацев“;

— Формирање на Дебарско-Кичевскиот баталјон;

- Формирање на баталјонот „Стив Наумов“;
- Формирање на баталјонот „Рамиз Садик“ и “Боро Вукмировиќ“;
- Ослободување на градовите Дебар и Кичево, проширување на слободната територија и формирање и делување на органите на народната власт;
- Формирање на Првата македонско-косовска бригада на 11 ноември 1943 година во село Сливово во кој состав влегоа:
 - Македонскиот баталјон „Мирче Ацев“;
 - Македонскиот баталјон „Дебарско-Кичевски“;
 - Косовскиот баталјон „Рамиз Садику“;
 - Косовскиот баталјон „Боро Вукмировиќ“;
 - пратечка чета, вооружена со тешко вооружување.

Еден ученик — го чита текстот на телеграмата упатена до Врховниот командант на НОВ и ПОЈ — Јосип Броз Тито, по повод формирањето на Првата македонско-косовска бригада.

Наставникот по историја — го продолжува своето излагање:

- Националниот состав на Бригадата — зошто се вика „Бригада на братството и единството“;
- Борбените акции на Бригадата, од нејзиното формирање до заминувањето во Егејска Македонија;
- Учеството на Бригадата во Богомилскиот поход;
- Повторно враќање на Бригадата во Дебарца и обновување на слободната територија (април-мај 1944);
- Реорганизација на Првата македонско-косовска бригада, и формирање од нејзиниот состав: „Прва македонска ударна бригада“ и „Прва косовско-метохиска бригада“;
- Учеството на борците од „Бригадата на братството и единството“ во понатамошните борби за конечно ослободување на Македонија и цела Југославија.

Потоа училишниот хор го исполни „Маршот на Првата македонско-косовска бригада“:

„Не одред, а војска на Тита сме ние,
 Бунтовниот Вардар е в нашата крв,
 На Косово духот во срце ни бие.
 Народната борба е нашиот врв“

Откако беше испеан Маршот, на платото пред Споменикот на учениците им се обрати еден учесник од НОВ-претставник на Општинскиот одбор на Здруженијата на борците од НОВ во Охрид, кој и самиот бил сведок на формирањето на Бригадата. Откако ги поздрави учениците во името на боречката организација, тој евоцираше спомени за тој свечен и историски чин од 11 ноември 1943 година. Неговото автентично излагање, остави силен и неизбришлив впечаток кај учениците:

„Денот на свечениот чин кога се формира Бригадата остана во доживотно сеќавање на секој, кој тогаш овде, на овој

мал селски сливовски плоштад беше присутен. И сега пред мене како во сон, како што ве гледам сега вас, ги гледам лицата на построените борци на Бригадата. Еве тука беа построени Косоварите, а малку понатаму до нив македонските баталјони. Владееше една неописива радост и расположение тој ден, како меѓу борците така и меѓу народот, кој тој ден се беше собрал овде. Тука беа присутни: Темпо, потоа нашиот командант Апостолски, потоа Цветко Узуновски, Миладин Поповиќ, Петар Брајовиќ — Ѓуро, Вера Ацева, Мита Миљковиќ, Чеде Филиповски. . .

Најпрво говореше Темпо, кој им пренесе на борците и народот поздрави од другарот Тито и Врховниот штаб. Потоа зборуваше командантот Апостолски. И двајцата зборуваа, дека борбата се води за создавање на една нова држава, која нема да биде исто како стара Југославија, зборуваа за братството и единството, за домашните предавници, го разобличуваа окупаторот и нивните слуги: цемовци, михаиловци, коцаревци и други. Еве овде на ова место стоеше Темпо, и им зборуваше на борците и народот. Таа слика ја имате и во вашите учебници по историја. Првата македонско-косовска бригада, не беше само македонска и косовска туку беше југословенска. Во неа имаше не само Македонци, Срби и Албанци, туку и Словенци, Далматинци . . .

Голем дел од борците што беа построени овде, кај што се наоѓаме не ја дочекаа слободата. Двасеттина загинаа и од нашето село. Денешнава слобода се раѓаше во крв, затоа ваша света должност е да ја чувате, што велеше нашиот сакан Тито „како зениците на своите очи“ — заврши со своето излагање за овој настан борецот. Неговото излагање на крајот учениците го наградија со аплауз.

Потоа училишниот хор исполни повеќе партизански песни. При исполнувањето на песната „А што ми е мило ем драго, млада партизанка да станам“ сосема спонтано учениците поведоа и оро, настана општа веселба, исто таква каква што приредија борците на 11 ноември 1943 година, по завршувањето на свечениот чин на формирањето на Бригадата. Настана општо дружење помеѓу учениците и жителите на селото. Задоволството беше големо и на едните и на другите.

По скоро двоиполчасовен престој во Сливово, во попладневните часови го напуштивме селото и се вративме во Струга.

Завршен дел

Како што веќе изнесовме и завршниот дел на екскурзијата се поклопува со првиот нареден час по историја во училиштето. Тогаш, врз основа на ученичките забелешки во „екскурзискиот дневник“ и врз основа на нивните впечатоци и новостекнати сознанија, се наметнаа следните заклучоци:

— Во НОВ под раководство на КПЈ на чело со Јосип Броз Тито учествуваа сите југословенски народи и народности;

— Во НОВ како нераскинлива нишка се афирмира потребата од заедништво меѓу сите југословенски народи и народности. Формирањето и дејствувањето на „Првата македонско-косовска бригада“ претставува еден од многуте светли примери во НОВ во Македонија и пошироко Југославија;

— Братството, единството и заедништвото создадени во НОВ и Народната револуција претставува наша трајна определба, во духот на Титовите зборови „да го чуваме братството и единството како зеницата на своите очи“;

— Во текот на НОВ Дебарца претставува едно од најголемите востанички жаришта во Македонија. Целиот народ од овој дел на Македонија зел учество и дал безрезервна поддршка и помош на Народноослободителната војска, каде и денес се негуваат револуционерните традиции. На слободната територија во Дебарца беа формирани и започнаа да делуваат и првите НОО, училишта, судски и други органи на идната македонска држава, во состав на Нова Југославија;

— НОВ во Македонија во 1943 година прераснала во сенародно востаније;

— Борбата и жртвите дадени во НОВ и Народната револуција не се залудни, тие се вградени во неразрушливите темели на нашата денешна социјалистичка заедница — СФРЈ;

— Спомениците и спомен-обележјата од НОВ претставуваат вечни изворишта — симболи на Револуцијата и долг е на учениците и на сите граѓани од нашата земја истите да ги одржуваат.

Учениците на крајот заклучија дека со изведувањето на оваа екскурзија ги прошириле своите знаења по историја, особено за методската единица „Разгорување на вооружената борба во Македонија во 1943 година“ и пошироко за НОВ во Македонија и Југославија за целиот период на востанието (1941—1945). При тоа, учениците искажаа желба и спремност во иднина да се изведат и други вакви ученичко-историски екскурзии, со посета и на други историски места, какви ги има многу во нашава Република и пошироко во нашава земја. Тоа нè наведува на заклучокот, дека поставената цел на оваа ученичко-историска екскурзија е постигната, односно беше успешно извршено воопштување на гореспоменатата методска единица и пошироко.

*
* *
*

На крајот нашево излагање би го завршиле со констатацијата, дека вака организираните ученички екскурзии претставуваат продолжен облик на настава, за воспитување и образование на учениците од сите возрасти пред сè по предметот историја, и истите претставуваат најдобра можност за воспитување на учениците во духот на Југословенскиот социјалистички патриотизам и за негување на револуционерните традиции.